

Varga Nóra[✦]

Az organikus háborúelmélet kritikája a jelenkori háborús ideológiák tükrében

DOI 10.17047/HADTUD.2026.36.1.89

A cikk az organicizmus, mint háborús ideológia értelmezhetőségét vizsgálja a 21. század geopolitikai és ideológiai kontextusában. Az organikus metafora, amely a társadalmat élő szervezetként értelmezi, a háborút gyakran „megtisztító” vagy „gyógyító” beavatkozásként ábrázolja, amelynek célja a belső „idegen” vagy „romlott” elemek eltávolítása. Ez a szemléletmód napjainkban is visszatér, különösen az orosz politikai gondolkodásban és retorikában, ahol a fegyveres konfliktusokat morális és spirituális kötelességként jelenítik meg. A szerző arra a következtetésre jut, hogy az organikus háborúfelfogás nemcsak történelmi jelentőséggel bír, hanem ma is aktívan alakítja a háborúról és békéről alkotott elképzeléseinket, azonban ma már nem a „béke” és a „nyugalom” a szervezetet leépítő destruktív folyamat indikátora, hanem a háború, a nyugtalanság és a félelem.

KULCSSZAVAK: háború, organicizmus, generációk, technológiai forradalom, pszichológia

A Critique of Organic War Theory in the Context of Contemporary War Ideologies

The study examines the relevance of organic war theory within the geopolitical and ideological landscape of the 21st century. It explores how the metaphor of society as a living organism has been used to conceptualize war as a purifying or healing intervention aimed at removing internal “foreign” or “corrupt” elements. This perspective has re-emerged in contemporary political rhetoric, notably within Russian discourse, where military actions are framed as moral and spiritual obligations. The study analyzes the implications of this organic framework on modern conceptions of war and peace, highlighting a shift wherein war, unrest, and fear are no longer seen as destructive forces but as necessary means to preserve the health of the societal organism. It concludes that the organic view of war continues to shape contemporary ideologies, influencing how conflicts are justified and perceived in the modern era.

KEYWORDS: war, organicism, generations, technological revolution, psychology

✦ Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz –
Ludovika University of Public Service, Doctoral School of Military Science, PhD Fellow
e-mail: varnora98@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0004-7530-7864>

Bevezetés

A történelem folyamán számos gondolkodó tekintette a háborút az állam, a nemzet életének természetes, sőt szükséges velejárójának. Az irányzat képviselői¹ szerint a fegyveres konfliktusok „megtisztítják” a társadalmat a dekadens vagy gyenge elemektől, és megújulást hoznak. Ezt a felfogást nevezzük organikus háborúelméletnek, mivel az államot egy élő szervezethez hasonlítja, amelynek fejlődési ciklusához hozzátartozik a harc és a pusztítás is.² Felmerül a kérdés, hogy vajon a 21. században, a radikálisan megváltozott nemzetközi biztonsági környezetben, illetve a hadviselés karakterisztikájának változása során – például a kiberhadviselés, a drónok és autonóm fegyverek korában – továbbra is tartható-e az a nézet, miszerint a háború az állam életének „természetes” része és a társadalom számára összességében pozitív, megtisztító erőként bír. Ennek megválaszolásához először meg kell ismerni az organikus háborúfelfogás elméleti hátterét és történeti képviselőit, majd vizsgálatnak kell alávetni a modern hadviselés jellemzőit, különös tekintettel azokra az új elemekre, melyek – gyakorlatilag – elidegenítik az embert a harc közvetlen valóságától. Ezt követően kiemelt figyelmet kell fordítani az orosz politikai gondolkodás példájára: Ivan Iljin eszméire és Vlagyimir Putyin gondolkodására, Timothy Snyder: *A szabadság felszámolása* című művét is segítségül hívva annak feltárására, hogy a mai orosz geopolitikai gyakorlat mennyiben követi az organicista elveket. Végül kritikai megközelítésben értékeljük, mennyiben tartható fenn a háború ilyen organikus szemlélete a 21. században, és milyen ellenérvek merülnek fel a modern tapasztalatok fényében.

A tanulmány módszertana kettős megközelítésen alapul: egyrészt koncepcionális elemzésen, mely feltárja az organikus háborúelmélet elméleti gyökereit és történeti fejlődését; másrészt esettanulmányon, amely Ivan Iljin eszméin és azok 21. századi orosz katonai–geopolitikai értelmezésén keresztül vizsgálja, miként jelenik meg az organicizmus a kortárs hadviselési diskurzusban. A módszertan részeként kvalitatív tartalomelemzést alkalmaz a vonatkozó primer és szekunder források (filozófiai szövegek, politikai beszédek, propagandanyagok) összevetésére.

Az organikus háborúelmélet

Az organicizmus a társadalmat és önmagában az államot úgy szemléli, mint egy élő organizmust, amelynek sajátos életciklusai és szükségletei vannak. Az organikus háborúelmélet ennek megfelelően a háborút a politikai élet természetes funkciójának tekinti – hasonlóan ahhoz, ahogy egy szervezet immunrendszere harcol a betegséggel.

1 Az organicista háborúelmélet egyik kiemelt jelentőséggel bíró képviselője Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831), német filozófus volt; továbbá említésre méltó Friedrich von Bernhardi tábornok (1849–1930) és magyar viszonylatban Concha Győző (1846–1933) munkássága. Az orosz filozófia meghatározó alakja Ivan Iljin (1883–1954) a tanulmány során bővebb említésre kerül.

2 Boda 2023.

A 19. század végére és a 20. század elejére azonban az organicista szemlélet radiális formái jelentek meg a politikai gondolkodásban. Erre példa Friedrich von Bernhardi porosz tábornok, aki 1912-ben publikált *Deutschland und der Nächste Krieg (Németország és a következő háború)* című művében kijelentette: „A háború elsőrangú biológiai szükségszerűség, az emberiség életének olyan szabályozó eleme, amelyről nem lehet lemondani, mert enélkül az emberiség egészségtelen fejlődésnek indulna, ami kizárja a faj felemelkedését és ezzel minden valódi civilizációt.”³ E felfogás szerint a tartós béke vágya érthető ugyan humanitárius szempontból, de természetellenes: a történelemben a háború volt a haladás és megújulás atyjának tekinthető („a háború minden dolgok atyja”, idézve Hérakleitoszt Bernhardi művében).⁴ Hasonló gondolatot fogalmazott meg Oswald Spengler (1880–1936), a nyugat alkonya teóriájának híres képviselője. Spengler szerint a béke csak utópista óhaj, míg a háború történelmi tény: „A béke vágyálom, a háború tény; a történelem sosem törődött az emberi vágyakkal és eszményekkel.”⁵ Spengler a világtörténelmet ciklikus folyamatnak látta, ahol a kultúrák felemelkednek, majd hanyatlanak; szerinte az élő kultúrák és „erős fajok” nem mondhatnak le a harcra anélkül, hogy el ne veszítsék életerejüküket – a túlzott pacifizmus a civilizáció öregedésének jele, míg az erős népek fejlődését szükségszerűen végig kísérik a háborúk.⁶ Az ilyen nézetek az államokat a természet rendjének alávetett organizmusoknak tekintették, amelyekre ugyanúgy érvényes a biológiai törvény, miszerint a küzdelem az életadó elv, a gyengék elhullanak, az erősek fennmaradnak.⁷

Az organikus háborúfelfogás a 20. század első felében nem csupán a teoretikusok, hanem művészek között és politikai mozgalmak szintjén is megjelent. F. T. Marinetti és az olasz futuristák provokatív módon ünnepelték a háborút⁸, mint a megtisztulás eszközt. Híres jelszavuk volt: „a háború a világ egyetlen higiéniája”, vagyis a háború az emberiség számára olyan, mint a szervezet számára a fertőtlenítés.⁹ A futuristák a háborúban látták a modern világ megtisztításának útját a régi értékektől és a gyengeségtől; e felfogásuk a szélsőséges nacionalizmus és később a faszizmus előfutárává tette őket.¹⁰ Hasonlóképpen, a faszizmus és a nemzetszocializmus ideológiájában központi helyet kapott a háború heroizálása¹¹ és megtisztító erejének mítosza. A faszizmus szellemiségét tömören ragadta meg Ivan Iljin 1927-ben: „A faszizmus a hazafias önkény megváltó túlzása”¹² – azaz a faszizmus szerinte egy olyan végletekig vitt, szabályokat nem tűrő patrióta cselekvés, amely megváltást hoz a nemzet számára.¹³ Iljin ezzel lényegében azt sugallta, hogy a rendkívüli, erőszakos hazafias

3 Bernhardi 1914.

4 Bernhardi 1914.

5 Spengler n.d.

6 Spengler n.d.

7 Bernhardi 1914.

8 A Futurista Kiáltvány n.d.

9 Sinkovits n.d.

10 Sinkovits uo.

11 Jelentése: hősnak tekint, hősnak nyilvánít.

12 BUKSZ n.d.

13 BUKSZ n.d.

ettek – amelyek a háborúban, forradalomban öltenek testet – megújítják és megtisztítják a nemzetet.

Ivan Alekszandrovics Iljin külön figyelmet érdemel az organikus háborúelmélet történetében, mivel az ő eszméi képezik a kapcsot a 20. század első felének eszméi és a 21. századi orosz politikai gondolkodás között. Iljin orosz emigráns filozófus volt, aki a bolsevik forradalom után Nyugatra menekült, és írásaiban a kommunizmus elleni küzdelem morális igazolásán dolgozott. *A háború erkölcsi ellentmondása* (1914) és *A rossz erőszakkal való szembeszegülésről* (1925) című műveiben Iljin kifejti, hogy bár a háború és az erőszak morálisan problematikus, bizonyos esetekben szükséges a „rossz” megfékezéséhez.¹⁴ Továbbá 1915-ben megjelent *A háború szellemi értelme* című művében mélyebben foglalkozott a háborúval, kifejezetten annak spirituális vonatkozásaival és a szellemi fejlődés lehetőségével.¹⁵ Iljin bírálta Lev Tolsztoj és Vlagyimir Szolovjov pacifista nézeteit, mondván, hogy ha az erőszakos gonosszal szemben nem tanúsítunk erőszakos ellenállást, akkor a nagyobb rossz diadalmaszkodik¹⁶. Iljin tehát azt hirdette, hogy a „szent erőszak” erkölcsileg igazolható, sőt kötelesség, ha a nemzet fennmaradása és szellemi tisztasága forog kockán. Nézete szerint a háború igenis hordozhat pozitív erkölcsi minőséget, amennyiben azt a „jó” védelmében vívják.¹⁷ Iljin az orosz nemzetet misztikus egységnek tekintette, amelynek lelki megújulását szolgálhatja a közös harc és szenvedés. E felfogással összhangban írta 1948-ban: „A politika a művészetek művészete abban, hogyan ismerjük fel és hatástalanítsuk az ellenséget”¹⁸, ami mutatja, hogy számára a barát-ellenség szembeállítás a politika lényege; az élet halálos harc, ahol az erkölcsi rend fenntartása az ellenség legyőzését követeli meg.

Összefoglalva az organikus háborúelmélet klasszikus képviselőinek nézeteit, kirajzolódik néhány közös alapelv:

A háború elkerülhetetlensége: Az emberi történelemben a háború állandó és megismétlődő jelenség, amely a béke utópisztikus vágyával szemben a valóságot jelenti.

A háború szelektív és megtisztító szerepe: Akár biológiai hasonlaltal, akár spirituális értelemben, a háború egyfajta „tisztító tűz”, amely megedzi a nemzeteket, eltávolítja a gyenge vagy romlott elemeket és elősegíti a „faj”, a nemzet egészséges fejlődését. A harcban edződött nemzet erősebbé válik, míg a harcot kerülő népek elhullanak.

A háború erkölcsi igazolhatósága: Az organicista felfogásban a háború morális mérlegelése eltér a hagyományos keresztény vagy felvilágosult humanista felfogástól. Itt az erőszak nem abszolút rossz, hanem relatív és kontextuális; ha magasabb rendű cél (a nemzet fennmaradása, a civilizáció védelme, a „rossz” legyőzése) érdekében alkalmazzák, úgy erény is lehet. Iljin például erényt látott a katonai szolgálatban és a hazáért való erőszakban, amennyiben az a gonosz elleni küzdelem része.

14 Kytöneva 2025

15 Boda 2021.

16 Kytöneva 2025.

17 Kytöneva 2025.

18 BUKSZ n.d.

Így a háború akár „szent” cselekedetként is felfogható, a nemzet spirituális megújulásának eszközeként.

Ezek az eszmék mélyen beépültek a 20. század totalitárius ideológiáiba. A II. világháború pusztításai és a náci, fasiszta rezsimek bukása után azonban – legalábbis a nyugati fősodorban – erőteljes elfordulás történt az efféle nézetektől.

A modern hadviselés jellemzői

Napjaink fegyveres konfliktusainak, háborúinak jellemzésekor egy szót kellene használni, ami mindent magában foglal: komplex. A konvencionális hadviseléstől eltérően az alkalmazott eszközök, az eljárások, az érintett társadalmi rétegek, a hadműveleti terek mind olyan tényezők, melyek megváltoztak, kiszélesedtek, kibővültek és ami a legfontosabb, minden felgyorsult. A technológia fejlődése alapjaiban határozta meg mindig a hadviselést, de a negyedik ipari forradalom új kapukat nyitott az ezirányú lehetőségek és fenyegetések tekintetében. A forradalmi technológiák¹⁹ harctéri alkalmazása, ezek katonai műveletekbe történő integrációja jelenleg a világ vezető államainak haderőfejlesztési prioritásai között az első helyen szerepelnek. De felmerül a kérdés, hogy a különböző „okos” eszközök, melyek akár autonóm működésre is képesek egyrészt milyen etikai aggályokat vetnek fel, másrészt mennyire idegenítik el az alkalmazót, tehát a végrehajtó katonát a harctéri cselekményektől. Az alábbiakban néhány kiemelkedő tendencia kerül említésre a modern hadviselés tekintetében:

Kiber- és információs hadviselés, kognitív befolyásolás: A kibertér műveleti térré válásával a hadviselés hagyományos eszközei és területei kibővültek, a hadviselő felek egyik legfőbb célja mára a közvélemény befolyásolása. A kifinomult kibertámadások révén egy ország kritikus infrastrukturális elemei megbéníthatók, ezzel közvetve nyomást gyakorolva a központi kormányzatra, mindezt anélkül, hogy fegyveres erőszak alkalmazására került volna sor. Ilyen volt például a 2010-es években a Stuxnet vírus, amely iráni atomlétesítményeket rongált meg²⁰, vagy az Ukrajna elleni ismétlődő orosz kibertámadások (pl. 2015-ben az áramszolgáltatás ellen). Az információs hadviselés (dezinformáció, propaganda kampányok a közösségi médiában) olyan „fegyver”, amely fizikai erőszak alkalmazása nélkül, hosszú távon súlyosan rombolhatja egy társadalom kohézióját és az állam belső működését.

Forradalmi technológiák: mesterséges intelligencia, gépi tanulás, biotechnológia, kvantumtechnológia stb. Csak néhány azok közül, mely technológiai áttörések civil szférából átvett képességek forradalmasítják a katonai műveleteket. A nagyhatalmak felismerték ezeknek az innovációknak a fontosságát, és a versengés egyre inkább erre a területre koncentrálódik. A legnagyobb probléma az, hogy a stratégiai előny megszerzése érdekében jelentős eltérés mutatkozik a transzparens fejlesztést és alkalmazást illetően, mely komoly etikai aggályokat vethet fel a jövőben.

Ezek a tendenciák azt eredményezik, hogy a modern háború egyre személytelebbe és „sterilebbé” válik. A hadviselő felek (legalábbis a fejlettebb technológiájú

19 Emerging & Disruptive Technologies.

20 Kovács és Sipos 2010.

oldalán) igyekeznek minimálisra csökkenteni saját veszteségeiket, a háború „virtualizálódik”, tehát gyakran a katona eltávolodik a fizikai harcortól. Ennek következménye a pszichológiai távolság növekedése: aki nem látja, érzékeli személyesen tetteinek következményét, az valójában nem is szembesül annak valódi súlyával. A drónkezelőknél paradox módon egyszerre jelentkezhet érzelmi kiégés és valóság-eltolódás: miközben fizikai biztonságban vannak, a napi szinten látott pusztítás távolsága miatt a lelki feldolgozás nehéz; a távolság „érzelmi kiüresedéshez” vezethet, ugyanakkor a civil áldozatok képeinek közvetett átélése poszttraumás stresszt (PTSD) is okozhat.²¹ A technológiai hadviselés így kettős képes fest: a támadó fél harcra morálisan és érzelmileg eltávolodik az eseményektől, ezáltal könnyebben és gyorsabban hoz döntést – hiszen a „viszcerális emberi következmények” nincsenek közvetlenül előtte²² – ugyanakkor a „remote” hadviselés mégis lelki terhet róhat rá egy másfajta módon.

A társadalom szempontjából is jelentős változások mennek végbe. A 20. század totális háborúiban a társadalmak egészét mozgósították; a hátszág is szenvedett bombázásoktól, szükségállapotoktól, így a háború valósága kollektív tapasztalat volt. Ezzel szemben egy fejlett nagyhatalom ma háborúzhat úgy, hogy a lakosság nagy része legfeljebb a tévéhíradóból érzékeli, hogy valahol harc folyik. Az Egyesült Államok számára például a közel-keleti hadműveletek idején a háború „üzemszerű” háttérjelenséggé vált, miközben a mindennapi élet otthon zavartalanul folyt. Az ember és a háború viszonya így közvetettebbé vált: a polgár nem katona, a katona pedig gyakran gépeken keresztül harcol. A kockázat és áldozatvállalás aránya csökken²³, ami felveti: vajon ugyanúgy tekinthető-e a háború a nemzet megmérettetésének vagy a „véráldozat” megtisztító erejű rítusának, mint korábban? Ha egy hadviselő ország népe szinte semmit sem érzékelt közvetlenül a háborúból – nincs sorozás, nincs nélkülözés, a veszteségek a kívülállók számára gyakran „láthatatlanok”²⁴ –, akkor a háború társadalmi kohéziót erősítő szerepe is megkérdőjeleződik. Sőt, egyes szerzők arra figyelmeztetnek, hogy a modern, „távolsági” háború morális felelősségvállalás nélküli tömeggyilkossággá torzulhat, ahol a döntéshozók számára pusztán statisztika az emberélet.²⁵ A személyes kockázat hiánya csökkentheti a politikai és katonai vezetők gátlásait is a háború indítása kapcsán.

Természetesen a háború valódi arca mit sem változott azok számára, akik közvetlenül elszenvedik. A modern háború is halállal, sebesülésekkel, traumával jár, azonban egyre jelentősebb a felek közötti aszimmetria, borul az egyensúly. Az aszimmetrikus háborúkban a gyengébb fél gyakran a civil lakosság bevonásával vagy szenvedésével igyekszik ellensúlyozni technológiai hátrányát. Így a civil társadalom

21 Kriger 2025.

22 Kriger 2025.

23 Boda 2016.

24 Bár megjegyzendő, hogy pl. az Amerikai Egyesült Államok haderejének külföldi műveletekben való alkalmazása során elhunyt katonák jelentősen csökkentik a társadalom által a hadügy irányába tanúsított támogatását. A vietnámi háború idején pl. a közvélemény támogatása jelentősen visszaesett, amikor a halálos áldozatok száma emelkedett, és a háború kimenetele bizonytalanná vált.

25 Kriger 2025.

továbbra is elszenvedője a háborúnak, csak éppen a támadó oldalon a társadalom közvetlen haszonélvezője a kíméletességnek (kevésbé viseli meg őket a konfliktus). Ez a dinamikus érdekelletét még inkább aláássa azt az idealizált képzetet, hogy a háború egy kétoldali nemes küzdelem, amelyben mindkét nemzet hősi próbát áll ki és megerősödik. A 21. század háborúiban sokszor az egyik oldalon hősie önfeláldozásra kényszerülő védők, a másikon pedig gombnyomással támadó katonák állnak – nehéz ezt közös megtisztulási folyamatnak látni.

A modern hadviselés tendenciái kérdésessé teszik a háború organikus „életfunkció” szerepét. A klasszikus organicista felfogás egy olyan korszakban született, amikor a háború még emberközeli volt: a nemzet valóban vérzett, gyászolt és megtisztult. Ma a háború lehet egy steril technokrata művelet, melyben az emberi tényező más szerepet kezd el betölteni. E változások fényében érdemes megvizsgálni, hogy akik napjainkban is organicista elvek alapján gondolkodnak, miképpen igazolják a modern háborút. Erre konkrét példa Oroszország és az orosz politikai gondolkodás, ahol a 21. században újra felbukkantak a háborút dicsőítő organikus metaforák.

Iljin és az orosz példa: eszmék és geopolitika

Iljin életműve sokáig feledésbe merült, ám a 2000-es évektől újra figyelemre tett szert Oroszországban. Filozófiája – ahogy már a korábbiakban említésre került – a bolsevizmus ellenében alakult ki, hangsúlyozta az orosz nép különleges hivatását, az ortodox kereszténység és a nemzeti állam egységét, és azt, hogy a nyugati liberális eszmék rombolóak az orosz „nemzeti lélekre” nézve.

Vlagyimir Putyin elnöksége alatt Iljin műveit újra kiadták, sőt 2005-ben hazahozták Iljin földi maradványait és újratemették Moszkvában, ami szimbolikus gesztus volt az állam részéről a filozófus rehabilitálására.²⁶ 2014-ben – éppen a Krími válság idején – magas rangú orosz tisztviselőknek terjesztették Iljin *Küldetésünk* (Our Tasks) című írását ajándékként. Mindez azt jelzi, hogy Iljin eszméi a Kreml ideológiai eszköztárába kerültek.²⁷ Mit tanít Iljin, ami a mai orosz vezetés számára releváns?

Iljin szerint Oroszország egy organikus egység, melynek fennmaradásához erős, egyszemélyi hatalom és erkölcsi egység kell. Elutasította a pluralizmust és a demokráciát mint „a nemzet megosztását”. Úgy vélte, az orosz nemzet testét meg kell tisztítani a bomlasztó elemektől – legyenek azok idegen ideológiák vagy belső árulók. Világképében az ország körül ellenségek leselkednek, belül pedig potenciális ötödik hadoszlop (bolsevikok, liberálisok stb.);²⁸ a politika lényege ezért az ellenség felismerése és megsemmisítése. E gondolat közvetlenül visszhangzik Putyin retorikájában is, aki 2022. februárjában az Ukrajna elleni offenzíva megindítását követő beszédében élesen bírálta az „országokon kívülről gondolkodó” oroszokat.²⁹ Putyin szerint a Nyugat megpróbálja szétzilálni Oroszországot, és ebben segít neki az

26 Gessen 2015.

27 Metazin n.d.

28 Lewis 2020.

29 Manner of Speaking 2022.

a bizonyos „ötödik hadoszlop” – azok a „nemzetárulók”, akik a Nyugathoz húznak. „A nép megtisztulása tőlük csak erősíti az országot” – jelentette ki; természetes és szükséges öntisztulásnak nevezve azt a folyamatot, mely során a társadalom megszabadul a „belső ellenségektől”.³⁰ Ez a retorika pontosan megfelel az organicista logikának: a társadalom, akár egy élő szervezet, reflexszerűen kilöki magából a méreganyagokat. Putyin ezzel lényegében erkölcsileg igazolta a belső tisztogatást, a másként gondolkodók és rendszerkritikusok kiközösítését vagy menekülésre kényszerítését, mint az egészség jeleit. Az állam „immunrendszere” működésbe lép – sugallja –, és ez üdvös.

Iljin hatása nem merül ki a belpolitikai gondolkodásban, hanem a geopolitikai cselekvésben is tetten érhető. Timothy Snyder *A szabadság felszámolása* című könyvében részletesen elemzi, miként épült be Iljin víziója az orosz állami propagandába.³¹ Iljin az 1940-es években azt hirdette, hogy Ukrajna függetlenségének gondolata oroszellenes és a nemzet halálát jelenti – „aki Ukrajnáról beszél, Oroszország halálos ellensége” – utalt erre Snyder könyvében. Ez a gondolat tükröződik Putyin retorikájában: az ukrán szuverenitás tagadása, az ukránok „kitalált nemzetként” való kezelése és az, hogy az orosz állami média általi „náci” megbélyegzés – mind Iljin gondolatvilágából is levezethető. Putyin saját szavaival: Ukrajna nem valódi ország, hanem Oroszország része, amelyet a Nyugat orozott el; így visszavétele egyfajta történelmi-jogi igazságtétel és spirituális kötelesség.³² Az orosz vezetés 2014-es és 2022-es agresszióját belülről úgy keretezték, mint „szent háborút” a dekadens Nyugat és annak „bábkormánya” (az ukrán vezetés) ellen, amely az orosz nép lelkét fenyegeti.

Snyder értelmezése alapján Oroszország a faszizmus egy sajátos, „ortodox” változatát honosította meg a 21. században. Miközben Putyin rendszeresen „náciknak” bélyegzi ellenségeit (elsősorban az ukránokat), épp ez a retorika az, ami Snyder szerint fasiszta jellegű, hiszen a faszizmus maga az ellenségképzés politikájából indul ki. A putyini ideológiában a „fasizmus” szó elvesztette eredeti jelentését, és pusztán azt jelenti: bárki, aki szemben áll velünk (így lesznek a függetlenségükért harcoló ukránok „náci”-k az orosz köztudatban). Eközben a valóságban a Putyin-rezsim számos vonása a klasszikus faszizmust idézi – hívja fel rá a figyelmet Snyder és más elemzők. Ilyen vonás a tömegpropaganda, a vezérkultusz, a militarizmus, és különösképp „a háború mint megtisztító erőszakos cselekedet” kultusza. Az Ukrajna elleni inváziót az orosz állami narratíva nyíltan civilizációs küldetésnek állította be: megtisztítják Ukrajnát a „náci” elemektől, s ezzel Oroszországot is megerősítik – klasszikus fasiszta gondolatmenet, amely a háborút öncélú megtisztulásként látta.

Összességében az orosz példa – Iljin eszméi és Putyin gyakorlata – azt mutatja, hogy az organikus háborúelmélet nem csupán történelmi kuriózum, hanem mai geopolitikai konfliktusok ideológiai mozgatórugója is lehet. Oroszország vezetése a háborút az állami élet természetes eszközének tekinti, mellyel fenntartja a nemzet erejét és tisztaságát. Ez a felfogás közvetlenül hozzájárult konvencionális és – gyakran már – posztmodern jegyeket mutató háború kirobbantásához Európában.

30 Magyar Szó n.d.

31 Schmidt 2020.

32 Justice Everywhere n.d.

Kritikai megközelítés:**A háború, mint „természetes” és „tisztító” erő mítosza**

Az organikus háborúelmélet modern érvényességét több oldalról is kritikák érik. Történelmi, erkölcsi és gyakorlati szempontból is megkérdőjelezhető, hogy a háború a 21. században a társadalom „egészségét” szolgáló, természetes jelenség volna.

Először is, a történelmi tapasztalatok fényében a háború „megtisztító” hatása erősen vitatható. A 20. század két világháborúja iszonyú pusztítást és morális válságot hozott a résztvevő nemzetekre. Az I. világháború után például nem a nemzetek megerősödését láttuk, hanem birodalmak összeomlását, forradalmakat, társadalmi zűrzavart (épp e káoszából emelkedtek ki a totalitárius ideológiák). A II. világháború pedig egész Európát romokba döntötte, emberek milliói estek áldozatul. A holokauszt és az atombomba árnyékában a civilizáció inkább a háborúmentességet kezdte az egészséges állapot feltételének tartani, semmint a rendszeres háborúzást. Az ENSZ Alapokmánya (1945) is abból a felismerésből indul ki, hogy a háború nem kívánatos és elkerülendő, nem pedig természetes állapot – szöges ellentétben az organikus feltevessel.

Erkölcsi szempontból is erős ellenvetések fogalmazhatók meg. Azzal a gondolat-tal, hogy a háború tisztító erő, gyakorta könnyen igazolhatóvá válik az agresszió vagy háborús bűntett, hiszen a támadó fél állíthatja, hogy „magasabb cél” (a nemzet megújulása, a civilizáció védelme stb.) érdekében cselekszik. Így viszont elmosódik a határ védelmi háború és agresszív hódítás között.³³ A 21. század nemzetközi normái – legalábbis deklarátívan – az önvédelem kivételével nem fogadják el a háború indítását legitim eszközként. Az organicista felfogás ezzel szemben gyakran felnagyítja vagy létrehozza az ellenségképet, hogy igazolja a háborút. Ez az önbecsapás a társadalom erkölcsi leépüléséhez vezethet, nem a megtisztulásához. A „megtisztulás” retorikája gyakran együtt járt és jár a népirtó logikával: hiszen, ha az ellenség belül van, azt ki kell irtani, el kell távolítani. Gondoljunk csak Ruanda 1994-es népirtó propagandájára, ahol a tuszikat „csótányoknak” nevezték, akiktől meg kell tisztítani az országot – a nyelvezet más, de a mögöttes organikus metafora hasonló (a társadalom testének megszabadítása a kártevőktől).³⁴ A 20–21. századi emberiség tragédiái arra figyelmeztetnek, hogy a háború idealizálása rendre erkölcsi katasztrófába torlik, nem pedig fennkölt megújulásba.

Gyakorlati szempontból is kétséges, hogy a háború ma „megéri a kockázatot” egy állam számára. A modern hadviselés néhány sajátossága, melyek a korábbiakban említésre kerültek, azt is jelenti, hogy a háború kontrollálhatatlan következményekkel járhat. A nagyhatalmak közötti közvetlen háború lehetősége a nukleáris fegyverek miatt rendkívül kockázatos: egy atomháború nem a „társadalom megtisztulásához”, hanem civilizációs összeomláshoz vezetne. Így a totális háború, mint opció lényegében kikerült a racionális politikai eszköztárból. A regionális és proxy-háborúk persze megmaradtak, de ezek kimenetele is egyre kevésbé kiszámítható. A hibrid hadviselés, a szankciók és a globalizáció révén kialakuló komplex gazdasági

33 Boda 2022.

34 Ndahiro 2019

összefonódások azt eredményezik, hogy egy-egy regionális konfliktus is világszintű hatásokat generál (pl. az ukrajnai háború okozta energiaválság és ellátásbiztonsági kérdések). A történelemben is találunk precedenst arra, hogy a háború nem a „nemzeti újjászületés” forrása lett, hanem ellenkezőleg, a nemzet hanyatlását hozta el: gondoljunk csak a Szovjetunió afganisztáni háborújára, amely hozzájárult a birodalom széthullásához³⁵, vagy az Osztrák–Magyar Monarchia I. világháborús erőfeszítésére, amely végül a Monarchia felbomlásához vezetett.³⁶

A modern társadalmak belső szerkezete – általában már – nem kedvez az organicista háborúfelfogásnak. A globális értékrend – amennyiben beszélhetünk ilyenről – ma az egyéni élet értékét, az emberi jogokat hangsúlyozza (humánbiztonság). Bár e normák sokszor sérülnek, mégis, a totális háború és az azzal járó embertömeg-áldozat elfogadottsága drasztikusan lecsökkent. A demokratikus országokban a közvélemény nyomása miatt a vezetők csak korlátozott konfliktusokat kockáztathatnak, különben elveszítik a támogatottságukat. Még az autokratikus rendszerekben is számolni kell azzal, hogy a hosszan tartó és véres háborúk aláássák a rezsim stabilitását – hiszen a társadalom (ha nem is morális megfontolásból, de önérdékből) nem akarja gyermekeit értelmetlenül feláldozni. Az államok ezért igyekeznek technológiával helyettesíteni a tömeges emberáldozatot. Ez a trend viszont az organikus elmélet szempontjából azt jelenti: a háború egyre kevésbé közügy vagy közös, kataritikus élmény, és egyre inkább specializált tevékenység a hadsereg és a technokraták számára.³⁷ A társadalom többsége passzív szemlélő, legfeljebb propagandán keresztül „vesz részt” benne. Így kevésbé beszélhetünk arról, hogy a társadalom egésze „megtisztul”. Legfeljebb a virtuális valóság szintjén jön létre közös narratíva (pl. hogy „mi oroszok felemelkedünk az ellenség felett”), de ez propaganda-konstrukció, nem valós önmegtapasztalás. Sőt, mondhatni a propaganda által keltett eufória vagy gyűlölet is inkább mérgezi a társadalom lelkét, semmint nemesítené.

Mindezek ellenére fontos megjegyezni, hogy az organikus háborúelmélet továbbélésének egyik oka az, hogy bizonyos elemei „önbeteljesítő jóslatként” működhetnek. Ha egy vezető hisz abban, hogy a háború megerősíti a nemzetet, akkor háborút indít – és a konfliktus alatt valóban kialakulhat egy rövid távú „összezárás” a lakosságban a külső fenyegetés hatására. Gyakran látjuk, hogy a háború első szakaszában a vezetők népszerűsége megugrik. Ezt Putyin is megtapasztalhatta: 2014-ben a Krím annektálása után támogatottsága rekordmagas lett, és 2022 februárjában is rengeteg orosz polgár felsorakozott a „különleges katonai művelet” mögött.³⁸ Rövid távon tehát a háború látszólag egyesítheti a társadalmat és erőt demonstrál, azonban a hosszú távú trendek általában az eufória lecsengése után jönnek elő: a veszteségek miatti gyász, a gazdasági nehézségek, a nemzetközi elszigeteltség problémái. Ezek pedig bomlasztják a nemzet testét – Oroszország esetében például egyre több jel utal

35 Reuveny és Prakash 1999.

36 Encyclopaedia Britannica n.d.

37 Gondoljunk csak bele, a technológia rohamos fejlődésével és a különböző fejlesztések haderőbe való integrálása révén a haderők személyi állományát egyre inkább olyan egyénekké igyekeznek feltölteni, akik informatikai, programozó, mérnöki stb. ismeretekkel rendelkeznek.

38 Chicago Council on Global Affairs 2022.

belső feszültségekre, a fiatalok elvándorlására, az elit bizonytalanságára a háború elhúzódása miatt.³⁹

Végző soron a 21. századi valóság azt példázza, hogy a háború nem gyógyszer, hanem inkább mérge a társadalom számára. A modern háború nem a nemzet természetes megnyilvánulása, hanem krízisállapot, amit a nemzetközi közösség igyekszik szabályok közé szorítani vagy megelőzni. Az a nézet, hogy a háború megtisztítja és megerősíti a társadalmat, ma már csak bizonyos autoriter és szélsőséges ideológiák menedéke. Ezek az ideológiák, mint láttuk, élnek és virulnak – ám ahol megpróbálják őket a gyakorlatba átültetni, ott súlyos szenvedést és visszaesést okoznak. Snyder találó megfogalmazása szerint Putyin rendszere a saját „antifasiszta” retorikája mögé bújva valójában a fasizmus hagyományos nyelvét és gyakorlatait újította fel: „a háború a megtisztító erőszak aktusa” lett újra, és „a válasz mindenre a háború”. Ezt a történelem egyszer már tragikusan cáfolta, és a jelen is cáfolni látszik.

Összefoglaló

Értelmezhető-e a háború továbbra is az állam életének természetes velejárójaként és a társadalom megtisztulását szolgáló pozitív erőként? A fenti elemzések fényében a válasz egyértelműen nemleges. Habár az organikus háborúelmélet gondolati hagyatéka máig hat néhány politikai vezető és ideológus fejében – amint azt az orosz példa is mutatja –, a 21. század realitásai alapvetően ellentmondanak ennek a felfogásnak. A modern technológiai hadviselés lassan eltávolítja a háborút az ember közvetlen tapasztalatától, így annak „nemesítő ereje” pusztán illúzió marad; ehelyett inkább az erkölcsi felelősség és együttérzés eltompítását eredményezi. A történelem tanulságai és a jelen eseményei arra intenek, hogy a háború ritkán – ha egyáltalán – hoz valódi megújulást: sokkal gyakrabban jár rombolással, traumaörökséggel és visszavetéssel. Az állam életét inkább a béke és a fejlődés biztosítja, a háború pedig az életveszély, amely néha elkerülhetetlenül rátör, de sosem üdvözlendő. Az organikus metafora – az állam, mint szervezet – akár meg is fordítható: a háború nem az egészséges organizmus periodikus létfeltétele, hanem egy fertőzés vagy láz, ami azt jelzi, hogy a nemzetközi test megbetegedett. A modern nemzetközi rend „immunrendszere” (diplomácia, nemzetközi jog, gazdasági összefonódás) éppen arra hivatott, hogy ezt a betegséget megelőzze vagy gyógyítsa.

Természetesen mindig lesznek olyanok, akik a háborúban látják a megoldást – ahogy Iljin írta, a „szenvedély és az erő kultusza” folyton feltámadhat. Mindazonáltal, ha mélyebben belegondolunk, az organicista háborúelmélet napjainkban rendkívül veszélyes anakronizmus. Aki a 21. században is a háborút dicsőíti, az figyelmen kívül hagyja a hadviselés átalakulását és annak embertelen valóságát. Oroszország háborúja Ukrajnában élő példa: a régimódi eszmék (nemzettest, megtisztulás) összekapcsolódtak a modern fegyverek romboló erejével, és egy igazolhatatlan agresszióban nyilvánulnak meg. Ennek hatására Oroszország sem megtisztultabb, sem erősebb nem lett – ellenkezőleg, morális tekintélyét és fejlődési potenciálját roncsolta.

39 Elinder, Erixson, és Hammar 2024.

A 21. század háborúi tehát inkább elidegenítik és leépítik a társadalmakat, semhogy megnemesítenék.

Az organikus háborúelmélet utópisztikus képe – a harc, mint megújulás – ma már legfeljebb propaganda eszköz egyes rezsimek kezében, de nem valós, általános érvényű igazság. A modern világban a béke nem a gyengeség jele, hanem a fejlődés és jólét feltétele; és ha olykor mégis harcolni kell, azt a józan értékítélet szerint nem a megtisztulás vágya, hanem a végső esetben való kényszer vezérli.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek

Boda, Mihály. 2023. *A háborús ideológiák története: A háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.

Lewis, David G. 2020. *Russia's New Authoritarianism*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
Elérhető https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/45793/external_content.pdf?sequence=1

Folyóiratcikkek, tanulmányok, könyvfejezetek

Boda, Mihály. 2016. Bátorság és távolság. *Hadtudomány* 26 (Különszám).
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2016.26.K.44>.

Boda, Mihály. 2021. A háború tudományos igazolása a 19–20. század fordulóján Európában és Magyarországon: a filozófiai militarizmus.
Budapest: *Hadtudomány*.
Elérhető https://real.mtak.hu/149237/1/BODA_Ahaborutudomanyosigazolasa.pdf.

Boda, Mihály. 2022. Az igazságos háború elméletének kiterjesztése a rendészetre: történelmi és kortárs elméletek.
In: *Az igazságos rendészet elmélete, Belügyi Szemle*, 169–185. Elérhető
<https://real.mtak.hu/135945/1/Boda-BelugyiSzemle2022.evi1.szam169-185.pdf>.

Boda, Mihály. 2024. A kockázatkerülő háború és a bátorság a 20–21. század fordulóján.
Honvédségi Szemle. <https://doi.org/10.35926/HSZ.2024.3.9>.

Chicago Council on Global Affairs. 2022. *Russian Public Accepts Putin's Spin on Ukraine Conflict*.
Elérhető <https://globalaffairs.org/sites/default/files/2022-04/Final%20Russia%20Brief%20V3.pdf>.

Elinder, Mikael, Oscar Erixson, és Olle Hammar. 2024. *War Policies and Migration Aspirations in Russia*.
IFN Working Paper.
Elérhető <https://www.ifn.se/media/wegatrmf/2024-elinder-erixon-hammar-war-policies-and-migration-aspirations-in-russia.pdf>.

Kovács, László, és Sipos, Marianna. 2010. A Stuxnet és ami mögötte van: tények és a cyberháború hajnala.
Hadmérnök 2010/4.
Elérhető http://hadmernok.hu/2010_4_kovacs_sipos.pdf.

Kytöneva, S. 2025. *Ivan Ilyin's Views on War and Violence and Their Use among Russian Religious and Military Audiences, 2005–2023*. *Studies in East European Thought*. <https://doi.org/10.1007/s11212-025-09714-0>.

Reuveny, Rafael, és Prakash, Aseem. 1999. *The Afghanistan War and the Breakdown of the Soviet Union*.
Elérhető <https://faculty.washington.edu/aseem/afganwar.pdf>.

Schmidt, Andrea. 2020. Három tenger mossa... Lengyelország regionális nagyhatalmi ambíciói a 21. században és annak gyökerei. *Pólusok* 2020/I, no. 1.

Internetes források

A Futurista Kiáltvány. n.d. *Műismeret – PTE Művészeti Kar*. Elérhető
https://mumia.art.pte.hu/mami/tartalom/oktatasi_anyagok/3.Evfolyam_Szigorlati_tetelek_Muismeret/Szigorlat%20tetelek/A%20Futurista%20Kialtvany%20-%20Mm.pdf.

- A putyinizmus filozófiája. n.d. *Metazin*.
Elérhető <https://www.metazin.hu/index.php/item/4190-a-putyinizmus-filozofiaja>.
- Analysis of a Speech by Vladimir Putin. 2022. *Manner of Speaking*.
Elérhető <https://mannerofspeaking.org/2022/02/26/analysis-of-a-speech-by-vladimir-putin/>.
- Ivan Iljin, Putyin filozófusa. n.d. *BUKSZ*. Elérhető http://buksz.c3.hu/180204/06_miapalya.pdf.
- Putin's Use and Abuse of History as a Political Weapon. n.d. *Justice Everywhere*.
Elérhető <https://justice-everywhere.org/international/putins-use-and-abuse-of-history-as-a-political-weapon/>.
- Putyin: Az oroszok meg tudják különböztetni a hazafiakat az árulóktól. n.d. *Magyar Szó*.
Elérhető <https://www.magyarstvo.rs/kozelet/europa/a.29615/Putyin-Az-oroszok-meg-tudjak-kulonboztetni-a-hazafiakat-az-aruloktol>.
- The Collapse of Austria-Hungary. n.d. *Encyclopaedia Britannica*.
Elérhető <https://www.britannica.com/event/World-War-I/The-collapse-of-Austria-Hungary>.
- The Use of Religious Arguments for the Justification of the Russian Invasion of Ukraine. 2022. *Talk About: ICLRS Blog*.
Elérhető <https://talkabout.iclrs.org/2022/03/18/the-use-of-religious-arguments-for-the-justification-of-the-russian-invasion-of-ukraine/>.
- Berkowitz, Roger. 2022. *Russian Fascism. Amor Mundi – Hannah Arendt Center for Politics and Humanities*.
Elérhető <https://hac.bard.edu/amor-mundi/russian-fascism-2022-05-29>.
- Bernhardi, Friedrich. 1914. *A German Writer on the Necessity of War (1914)*. *Alpha History*.
Elérhető <https://alphahistory.com/worldwar1/bernhardi-necessity-of-war-1914/>.
- Gessen, Masha. 2015. *The Dearly Departed Return to Russia*. *The New Yorker*.
Elérhető <https://www.newyorker.com/news/news-desk/the-dearly-departed-return-to-russia>.
- Klein, Margarete, és Stewart, Susan. 2025. *Military-Patriotic Education in Russia: How the Next Generation Is Being Brought Into Line with the Regime*. SWP Comment.
https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2025C46_Military-PatrioticEducationRussia.pdf.
- Kruger, Boris. n.d. *The Technological Paradox of War: Asymmetry, Detachment, and the Loss of Human Responsibility*. *Medium*.
Elérhető <https://medium.com/common-sense-world/the-technological-paradox-of-war-asymmetry-detachment-and-the-loss-of-human-responsibility-b34b1d7f9477>.
- Ndahiro, Kennedy. 2019. *In Rwanda, We Know All About Dehumanizing Language*. *The Atlantic*.
Elérhető <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2019/04/rwanda-shows-how-hateful-speech-leads-violence/587041/>.
- Sinkovits, Péter. n.d. *A mozdonyba szerelmes mechanikus*. *Magyar Szó*.
Elérhető <https://www.magyarstvo.rs/velemenyjegyzet/verkli/a.278795/A-mozdonyba-szerelmes-mechanikus>.
- Spengler, Oswald. n.d. *Aphorisms: From the Writings of Oswald Spengler*. *Institute for Historical Review*.
Elérhető https://ihr.org/journal/v17n2p-8_spengler-html.